

S Z E M L E

Nyíri Antal dr. : A zselicségi Szenna és vidéke magyar nyelvjárása. Kaposvár, 1939. Csurgói Könyvtár 13. kötet. 8° 192 o.

Nyíri Antal a Kaposvártól délre fekvő Zselicség magyar nyelvjárásának sajátosságait írja le most megjelent művében. Erről az ősi nyelvterületről még nem emlékezett meg senki, ezt a hiányt pótolja Nyíri munkája, amely sokrétűségével tűnik ki. Nyelvjárás tanulmányában nem pusztán a leíró szempont az uralkodó, a szerző alapos nyelvtörténeti képzettsége lehetővé teszi, hogy a fentemlített nyelvjárás hangtani állapotát, szó- és kifejezéskincsét a magyar nyelv régi állapotával vesse össze. Rámutat arra, hogy egyes szavakban régebbi hangállapot őrződött meg (*enis* = *én*^o *is*, *nyig-er* = *nyüg-ér*). Értékes hangtani adatokat hoz felszínre, így pl. *könyeke* hangzik *könyöke* helyette, ami a R. *öker* szó mellett arról tanuszkodik, hogy nem minden esetben kezdődött, mellékszótágban az *ö*-zés. Nyíri megfigyelései alapján feltűnőnek mondja, hogy a török eredetű *gyász* szó *jász*-nak hangzik, pedig a nyelvjárásban ismeretes a *j > gy* változás. Erre vonatkozólag úgy látszik, nem olvasta még Moór fejtegetéseit (NNy 11: 7). Nyíri korszerűen számos hangtani jelenséget mondathangtannal magyaráz; pl. a *-va*, *-ve* határozói igenévképzőnek *-val*, *-vel* alakját, melynek *l*-je szintén az azonszótagú *l* kiesésének és megmaradásának (pl. *díom* ~ *álmikat*) analógiájára mondatban keletkezett. Nemcsak a hangtani rész értékes, kiváló a jelentéstani rész is, amelyben számos szóföldrajzi sajátosság, jelentésmegőrződés, szófélmagyarázat dicséri Nyíri jó megfigyelőképességét és szorgalmát. A sok értékes közül íme néhány példa: a *kéntat* itt még a kódexek korabeli 'unszol' jelentésben él, a *jövő* szó itt 'jövedelem' jelentésű, de él mellette a nem *v*-tövű(!) *gyű* 'jövő' jelentéssel. A szólások jelentésében nemcsak a már magyarázottakkal foglalkozik, hanem önállóan old meg néhányat a helyi népi életforma ismerete alapján, pl. *magamra hántam a földet!* 'magam kárára cselekedtem' — szólást az árokásásból magyarázza, mert saját bajának okozója, aki úgy dobja ki az árokból a földet, hogy az fejére visszahull. Máskor nyelvtörténeti és más nyelvjárások adatainak összevetéséből adódik a szóhasználat magyarázata, pl. a *minek kötötté rám görgyét?* 'Minek hoztál rossz hírbe?' — szólást a régi nyelvi *költ* 'kitalál' és a *görbe* szó nyelvjárási *görge* > *görgye* kapcsolata adja. Mondattanában sajnos csak nyelvtörténeti fontosságú szerkezetekkel foglalkozik a szerző, pedig hasznos szolgálatot tett volna minden adat följegyzésével. A társadalmi szempont is megjelenik munkájában: különbséget tesz férfi, nő és gyerek, művelt és műveletlen beszéde között, megfigyeli a felsőbb osztályok nyelvéhez való törleszkedést is. Talán ez lesz az oka, hogy kettős alakok élnek a nyelvjáráson belül, pl. *adi mellett nem tudí, hanem tuggya*. (Erre már egy ízben rámutattam, NNy 8: 154.)

Az 56 oldalas bevezetőrész után népi szövegek következnek, majd pedig több mint 120 oldalas számos magyarázó rajzzal kiegészített szótári

rész, melyben a szerző ábécérendben sorolja fel kivétel nélkül az általa hallott szavakat, azokat magyarázó mondatokkal kíséri, és ha lehetséges, néprajzi leírást is ad.

Nyíri munkájának talán van 2—3 apróbb hibája; pl. nem magyarázza meg, miként veszett el a *Zselickisfalud* név *-d* kicsinyítőképzője. Ez valószínűleg *Zselickisfaludba*, — *faludnak* stb. alakokból esett ki mássalhangzótorlódás következtében. Talán egy-két jelenségnél más magyarázatra is gondoltam volna, azonban mindez nem kisebbíti Nyíri munkájának érdemét. A gazdag tudású szerző széles alapokon nyugvó ismeretek birtokában nagyszerű munkát végzett. A magyar nyelvjárások tanát és a magyar nyelv történetének ismeretét körültekintő és buzgó munkássága számos adattal gyarapította. — Munkája két ember tevékenységének hatását mutatja: Horger A magyar nyelvjárások c. összefoglaló műve és Csüri példátnyújtó Szamosháti szótára nélkül aligha jöhetett volna létre Nyíri műve. Dicséret illeti a csurgói gimnázium fenntartó-testületét e tanulmány kiadásáért. Evvel talán több pénzt áldozott nyelvjáraskutatásra, mint a Tudományos Akadémia az 1939-es év folyamán.

Erdődi József.

Attila és hunjai. Szerkesztette Németh Gyula. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1940. 330 l. XX. tábla és 2 térkép-melléklet.

Ez a könyv jellegzetes terméke az agyonspecializált magyar tudományosságnak. Ugyanis „a közönség szélesebb rétegeinek“ van szánva, ennek ellenére a szerkesztőn kívül még négy szerzőre volt szükség ennek a nagyközönségnek szóló összefoglalásnak megírásához. A szerzők a szerkesztő előszava szerint lehetőleg egységes felfogásra törekedtek, ami azonban nem nagyon sikerült. Az ellenmondások eltüntetése ugyan a szerkesztő feladata lett volna, ő azonban ezt a feladatot elhárította magától, arra a kényelmes álláspontra helyezkedve; hogy ezek „megszüntetése tudományos szempontból nem lett volna kívánatos“. Vajjon miért nem? Összefoglalásokban, különösen a nagyközönségnek szólóokban, t. i. ellenmondásoknak semmiféle helyük nincs: a szöveggel ellenkező nézetek tárgyalása a jegyzetekbe való... A magunk részéről azonban kételkedünk abban, hogy egyetlen szerző is ellenmondások nélküli rendszerbe tudia volna foglalni az e tárgykörre vonatkozó neovámbérista elképzeléseket. Mert hiszen például Zsirai Miklósnak sem sikerült, amint itt kimutattuk, a magyar őstörténetre vonatkozó neovámbérista tanításokat ellenmondásoktól mentes rendszerbe foglalni össze... Az ellenmondások t. i. már magukban a neovámbérista tantételekben gyökereztek, és ez nincs másképp az ebben a könyvben összefoglalt tárgykörre vonatkozólag sem.

A könyv első fejezetét Ligeti Lajos írta „Attila húnjainak eredete“ címen. Emlékezzünk még a hiung-*nu* és hún azonosság kérdésének Németh Gyulánál olvasható klasszikusan tömör összefoglalására: „A hiung-nuk és húnok azonosságát bebizonyította Hirth“. Hát ez Ligetinél bizony egy kissé másként van összefoglalva... Ő kimutatja ugyanis; hogy Hirth összes bizonyítékai a kérdés szempontjából tökéletesen értéktelenek. Ez kétségtelenül nagyon derék dolog volna, ha Ligeti legalább is a — nagyon bőséges — jegyzetek között azt is megemlíti, hogy erre a megállapításra jelen sorok írója Németh Gyula ellenében már 1938-ban eljutott... Ehelyett a jegyzetek végén a következő megjegyzést találjuk: „Attila húnjainak eredete és az ázsiai húnok c. fejezetet 1936-ban írtam. A kéziratot változatlanul adom, mert kiadására — váratlanul — közvetlenül

távolkeleti utazásom előtt került sor, s így nem volt módomban figyelembe venni az 1936 óta megjelent munkákat...“ Így Ligeti; mi pedig jámbor közép európaiak csak bámulni tudunk ezen a sebességi rekordon! Bizony nehéz dolog lehet távolkeleti utazónak lenni az újabb időkben, amikor szegényeknek — úgy látszik — újabban már elindulásuk alkalmából is annyira lóhalálában kell elhagyniok az Erzsébet-kávéház kies táját, hogy még egy árva mondat leírására sem marad érkezésük... Az én gyanúm szerint persze — hogy ezt sem hallgassam el — ennek a szokatlanul heves iramú elutazásnak volt egy kis „tudománypolitikai“ okocskája is. A derék neovámbérista vezérkar ugyanis fejtegetéseim nyomán valahogy mégis csak rájött arra, hogy helyzetüket nem érdekes még Hirth badarságaihoz való ragaszkodással is súlyosbítaniok, ezért elhatározták, hogy Hirth „bizonyítékait“ kihajózzák: ezt hajtotta végre Ligeti, hogy t. i. ezek után ebben a tekintetben majd ő rá lehessen és ne rám kelljen hivatkozni... Rendben van! Látnivaló, hogy a tudomány igazság, ha a főkapun nem is bocsátják be Akadémiánk nyelvtudományi osztályára, valami nyitvafelejtett hátulsó kiskapun át mégis csak belopakodik a Vámbéry emlékének ápolására szentelt hajlékba... Ezt a kissé mongolos-izü hadicselt az Erzsébet-kávéházban bizonyosan tapsok fogadták; abban azonban Ligeti téved, ha netalán azt hinné, hogy az Erzsébet-kávéházon túli világnak a tudományos erkölcsről vallott felfogásával az ő ügyes trükkje tökéletesen összeegyeztethető volna...

Hirth bizonyítékainak kihajozása után Ligetinek a hiung-nu és hún azonosság bizonyítására csak egy szerfelett ösztövérv érvecskeje maradt. Ebben a vonatkozásban ő Németh Gyula módjára még a két név hasonló hangzására sem hivatkozhatott, ő ugyanis vele ellentétben már tudja — amint ezt én is megírtam —, hogy a kínai ideogrammok mai kiejtéséből azok egykori hangértékére következtetni csak kivételes esetekben lehet. Ezért Ligeti a hiung-nu és a hún nép azonosságának bizonyítására csak a következő eszmécskét próbálja művében forgalomba hazni: „... a Kr. előtti időkből... nem találunk Kelet-Európára rögzíthető, kétségtelen hún adatot..., amelyből arra lehetne következtetni, hogy a húnoknak semmi közük a hiung-nu-khoz, és hogy minden kapcsolat nélkül, egymástól függetlenül, egyidőben élt volna a két nép“. — Vagyis Ligeti a források hallgatását szeretné pozitív irányú bizonyítékká átalakítani. Mindenki azonban, akinek valamelyes történelmi iskolázottsága is van, tudja, hogy az ex silentio bizonyíték magában nem bizonyíték és ezért ilyesmivei Ligetinek nem is lett volna szabad előhozakodnia. Sokkal helyesebb lett volna, ha egyszerűen és magyarul kijelenti: a hiung-nu és hún nép azonosságára vonatkozólag elfogadható tudományos érv nincs, de nekünk neovámbéristáknak ez egyik hittételünk... Valójában persze még erre az önmagában semmitéről ex silentio bizonyítékra sincs meg nagyon a lehetőség. Mert hisz például hogy is szerepelhetnének az európai húnok — mondjuk — Herodotosnál, amikor Mészáros Gyula fejtegetései szerint csak a Kr. előtti II. században költöztek be Keleteurópába...

De még ezen felül is vannak e sovány érvecske körül egyéb bajocskák is, amely nehézségek még Ligetinek is szemébe ötlöttek. Ligeti tudja ugyanis, hogy a kaukázusi húnok iráni habitusú és nyelvű népek voltak. Ezért óva int bennünket, hogy valamiképp össze ne zavarjuk őket a pontuszi húnokkal, akikről ő t. i. a hiteles tanoknak megfellelően — némi habozásokkal — azt hirdeti, hogy török nyelvűek voltak. Mindenesetre kissé különös, hogy egy időben közvetlenül egymás mellett lakott volna két egyenlő, de különböző nyelvű és származású nép. Ezért igazán nem csodálkozunk azon, hogy erre a finom különbségre nem volt már tekintettel Váczy Péter „A húnok Európában“ című tanulmány szerzője. (Ez a tanulmány a kötet nagyon használható jegyzetekkel is gazdagon felszerelt, talán legsikerültebbnek mondható fejezete.) Feticch Nándor pedig, aki ebben a kissé különös könyvben a húnok régészeti emlékeiről

értekezett nagyon érdekesen — de szakemberek számára, erre a Ligeti által akart, finom különbségre már azért sem lehetett volna tekintettel, mert a kaukázusi húnok emlékei hajszálnyira egyeznek a pontuszi húnok emlékanyagával.

Fettich fejtegetései szerint a húnkori régiségeket illetőleg anya-területnek a Maeotis-körülí és attól keletre elterülő vidékek számíthatók. Keleti irányban a déloroszországi húnkori fémművesség termékei eljutottak egészen a felső jeníszeli mellékéig, vagyis a minuszinszki medencéig. Németh és Ligeti elképzeléseinek megfelelően persze úgy kellene lenni, hogy a hún fémművességet a töröknek képzelt pontuszi húnok a jeníszeli mellékéről hozták volna magukkal Európába. De még ezzel a tényeknek ellenmondó feltevással sem nyertek volna a törökösök a húnokat illetően semmit. A minuszinszki medencében ugyanis a Kr. születése utáni századokban még iráni és nem török népek laktak, amint ezt a neovám-bérista hún östörténeti elméletekre annyira kedvezőtlen körülményt említett tanulmányában Váczy Péter sem hallgatja el.

Ami már most a hiung-nu nép nemzetiségét és nyelvét illeti, erre nézve Ligeti érdekes módon nem mer határozott választ adni. Ő ugyanis tudja, hogy a kínai írásos idegen nyelvű glosszák — ha tudjuk milyen nyelvtípusról van szó — pontosan és ingadozás nélkül átírhatók: így például a kínai átírású török és mongol glosszák. A hiung-nu glosszák-ból azonban nem állapíthatók meg minden kétséget kizáró módon, Ligeti szerint, hogy milyen nyelvtípushoz tartoznak. Ezért a tudósok hol török, hol mongol nyelvi emlékeket vélnek bennük felfedezni. Ebben a fontos kérdésben még Ligeti is csak fenntartásos állásfoglalásra meri elszánni magát, mondván, hogy e hiung-nu nyelvemlékek nagy valószínűséggel töröknek, esetleg (szerinte jóval feltételesebben) mongol nyelvűeknek tekintendők. Sőt még annak a lehetőségét sem tartja teljesen kizártnak, hogy ezek a glosszák esetleg valami egészen más nyelvtípus emlékei...

Míg azonban Ligeti a kétnyelvű glosszák alapján is csak habozva és fenntartásokkal meri töröknek mondani a hiung-nu nép nyelvét, Németh Gyula körülbelül száz egynéhány hún személynév közül kiragadott körülbelül féltucatnyi önkényesen olvasott hún személynév törökös magyarázatára támaszkodva már habozásoktól mentes határozottsággal nyilvánítja az európai húnok nyelvét töröknek, sőt még azt a török nyevcsoportot is meg tudja határozni, amelybe a húnok nyelve állítólag beletartozott volna... Honnan tudja, hogy a török nyelvek már a Krisztus születése körüli időkben is több nyevcsoportba tartoztak, az teljesen az ő titka, amelyet az olvasóknak nem árul el... Névmagyarázatairól nincs mit mondanunk: konok csökönnyösséggel ismételteti azt, aminek az elhibázott voltát már rég kimutattuk... Meg kell azonban állapítanunk, hogy korábbi irigylésreméltó biztonságérzetét az európai húnok nyelvét illetőleg azért már ő is elveszítette... És most mintegy önmagát bátorítja, amikor kijelentése szerint egyáltalán nem tekinthető valószínűnek, hogy a nagyszámú hún nyelvi „megmagyarázatlan elemek megfejítése eredményeinket valaha lerontaná...” Sajnos ezek a nyelvészetiileg nagyon is dicstelen „eredmények” Váczy Péter számára már kinyilatkoztatásszerű igazságot jelentettek, amint ezt szavaiból megállapíthatjuk. Ő még ezeken felül azt is felfedezi, hogy az egykorú és közelkorú leírásokból a húnok törökös anthropologiai alkata „szembeszökő”. Török embertípus azonban nincs és így a leírások legfeljebb ahhoz az embertípushoz hasonlíthatnak, aminőnek a nagyközönség a törököket mint kutya-fejű tatárokat ma is el szokta képzelné. A források hún arcképeiben pedig egyszerűen: az akkori európai népek rútság-ideálját ismerhetjük meg. Ennek reális jelentősége épúgy nincs, mint a magyarokra vonatkozólag freisingi Ottó püspök leírásának, aki tudvalevőleg a 12. századi magyarokat szörnnyetegeknek rajzolta, mert politikai okokból haragodott: nemzetünkre. Ellenben Priskos egy adomájából megállapíthatjuk, hogy a húnok

csak a ruházat tekintetében különböztek lényegileg a — görögöktől. Priskos ugyanis nagyon meglepődött, amikor egy hún főember őt görögül szólította meg: persze hamarosan kitűnt, hogy az illető egy hunná asszimilálódott görög volt. Ha a húnok a mongol embertípushoz tartoztak volna, akkor Priskos egyáltalán nem lepődhetett volna meg azon, hogy őt egy hún ruházatba bujtatott görögös alkatú ember görögül szólítja meg... Az ellenkezőre pedig a Hildebrand-énekben találhatunk példát: Hadubrand atyját vén húnok nézi. Tehát a húnokat a germánoktól sem lehetett valami könnyen megkülönböztetni: legalább is a húnok külső megjelenésének emléke így élt a németek között még a hetedik században is, amikor t. i. ez az ének keletkezett. És miért lenne ez az adat a húnok megjelenésére vonatkozólag kisebb értékű, mint Jordanesnek gyűlöletsugalta irodalmi-ízű barbár-leírása a VI. századból?

A könyv utolsó fejezetét, amely a húnok és magyarok kapcsolatairól szólna, Németh Gyula írta. Ez a fejezet már alig is mondható egyébnek, mint tudományos halandzsának. A *Tarján* törzsnevet például Németh Gyula korábban *Tarchan* névalakból származtatta. Kimutatam azonban, hogy a török *-ch*-nak nem felelhet meg a magyarban *-j-*. Erre most Németh Gyula a magyar név feltételezett török eredetijét egyszerűen *Targhan*-nak írta le (a *gh* a zöngés velaris spiransot van hivatva jelölni). Ilyen név ugyan a törökben nincs, de a török *gh*-nak például a *bojtorján* szóban tényleg *j* felel meg a magyarban... Ergo: vakuli magyar!

Moór Elemér.

Olvasóinkhoz a Tudománytörténeti Múzeum Moór Elemér munkáját ajánlja. A könyv a magyar nyelv és irodalom történetét tárgyalja, és a magyar nyelv kialakulását és fejlődését, valamint a magyar irodalom történetét mutatja be. A könyv a magyar nyelv és irodalom történetét tárgyalja, és a magyar nyelv kialakulását és fejlődését, valamint a magyar irodalom történetét mutatja be.

